

Gyimesi Emese

Kutatási beszámoló

A Tempus Közalapítvány Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjával lehetőséget kaptam arra, hogy a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságán (Arhivele Naționale Românei Direcția Județeană Cluj) kutassak. Pályázatomban kolozsvári kutatóutam céljaként ifj. Wesselényi Miklós kéziratos leveleinek nőtörténeti szempontú feldolgozását jelöltem meg. Ezen belül két, egymással szorosan összefüggő kutatási irányvonalam volt: 1. Wesselényi Miklós női levelezőpartnereinek és a levelezés témáinak feltérképezése, az írásokból kirajzolódó kapcsolati háló elemzése. 2. Annak vizsgálata, hogy miként működött a reformkor egyik legjelentősebb leánynevelőjeként számontartott, de mindezidáig alig kutatott Tänzer Lilla pesti intézete, ahol a báró gyámleányai (törvényesített gyermekei) is tanultak. Mindennek kutatását a Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatóságán őrzött Wesselényi-hagyaték (ezen belül elsősorban a Fond nr. 250. jelzetű, a zsidói Wesselényi család fondja elnevezésű, szinte kimeríthetetlen forrásadottságokkal rendelkező gazdag iratanyag) önmagában is lehetővé tette. Emellett felkerestem az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárát és a Református Gyűjtőlevéltárát is, de ezekben a női kapcsolatokra szűkített téma szempontjából értékelhető iratanyag nem volt fellelhető. Ugyanakkor a Wesselényi-irathagyaték egy részét a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár Kézirattárában (Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga, Colecții speciale) találtam meg, az egykor itt őrzött családi kéziratok maradványai között. Sokat köszönhetek T. Szabó Leventének, a Babeș-Bolyai Tudományegyetem docensének, aki számos tanáccsal támogatott, és segített eligazodni a helyi intézményekben.

I. Wesselényi Miklós levelezésének áttekintése a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj)

Noha Wesselényi Miklós a reformkor egyik legismertebb, máig népszerű alakja, akit a szélesebb nyilvánosság árvízi hajósként, a történetírás pedig kiemelkedő politikusként, az erdélyi liberális nemesi reformmozgalom elindítójaként és vezéréként tart számon, gazdag kéziratos hagyatékának jelentős része mindmáig kiadatlan. Személyi levéltára a családi levéltár azon nagyobb részéhez tartozik, melyet eredetileg az Erdélyi Múzeumban helyeztek el. Az egykor egységes családi levéltári állomány több költözés után ma a kolozsvári Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán található.

A rendkívül terjedelmes irathagyaték több levéltári egységben található. A családi gyűjtemény (fond nr. 250) mellett az Erdélyi Múzeum Egyesület egykori kéziratárában lévő anyag is külön fondot kapott (fond nr. 928). A személyi levéltár tartalmazza a politikai iratokat, kéziratokat, naplókat és leveleket is. Jelen kutatásom középpontjában Wesselényi levelezése állt, amely önmagában is igen terjedelmes. A levelezésen belül két irattípus különíthető el: egyrészt az eredeti levelek (missilisek) gyűjteménye, másrészt a levélmásolati könyvek (a Wesselényi által diktált levelek) gyűjteménye.

Wesselényi Miklós személyi levéltárában több mint 10 000 db eredeti levél található. Levelezőpartnereinek száma meghaladja a 600 főt. A legtöbbet ügyintézőivel, jószágigazgatóival (Kelemen Benjamin, Wodiáner Sámuel, Kiss Károly) és családtagjaival levelezett. Ezen kívül jelentős levelezést folytatott többek között Kemény Zsigmonddal, Jósika Miklóssal, Kossuth Lajossal, Deák Ferencsel, Bártfay Lászlóval és feleségével, Mauks Jozefinnel, valamint Tänzer Lillával. A szerteágazó levelezést illetően mindeddig kevés publikáció született, és ezek döntő többsége is szinte kizárólag a híres kortársakkal való kapcsolattartásra koncentrált (például a Deák Ferencsel, Kossuth Lajossal, Vörösmarty Mihállyal, Kemény Zsigmonddal és Széchenyi Istvánnal váltott levelekre.) Az eddigi legteljesebb áttekintést Kárpáti Attila adta, aki Wesselényi kapcsolatrendszeréről írta doktori disszertációját.

A női levelezőpartnerek külön vizsgálatát (amelynek szisztematikus kutatására mindeddig nem volt példa) azért tartottam kiemelten fontosnak, mert Wesselényi Miklós nőképe sztereotipikus egyoldalúsággal, a kurtizánokkal és a birtokán élő jobbágylányokkal folytatott viszonyaira korlátozódva rögzült a köztudatban. Leveleinek elemzése azonban éppen arra világít rá, hogy a kapcsolatrendszerébe tartozó nők a korabeli társadalom rétegeinek szinte teljes spektrumát lefedték.

II. Wesselényi Miklós női levelezőpartnerei és a levelek tartalomelemzése

Levelezőpartnerei közül ebben a kutatásban kizárólag a nőkhöz írott, illetve a nőktől kapott leveleit vizsgáltam. Összesen 89 női személyt lehet név szerint beazonosítani. A levelezőpartnerek társadalmi státusza képet ad a báró széleskörű kapcsolatrendszeréről, amely az arisztokrata hölgyektől kezdve a polgári-értelmiségi nőkön át a zsidói jobbágylányokig terjedt. A kéziratok feldolgozása során figyeltem arra, hogy a kiválasztott levelek írói, címzettjei vagy szereplői között minden társadalmi réteg képviseltesse magát. A levelek térbeli megoszlása is sokrétű, Pozsonytól a sziléziai Gräfenbergen és

Pesten át Zsibóig. Jól reprezentálják a kapcsolati háló női tagjainak térhasználatát, és lehetőséget adnak Wesselényi Miklós nőképeinek árnyalt felvázolására is. A levelekben felmerülő témák vizsgálata, csoportosítása segít feltárni, hogy miként kommunikált a báró a kapcsolatrendszerébe tartozó nőkkel és milyen típusú (családi, rokoni, szerelmi, szakmai/közéleti) kapcsolatok ápolására törekedett. Levelei tartalmuk alapján a következő kategóriákba sorolhatóak: 1. családi élet, 2. leánynevelés, 3. szerelem, 4. művelődés, társasági élet, 5. politika, közélet. A továbbiakban ezen szempontok alapján tekintem át a kutatás eredményeit.

1. Családi élet, családi szerepek

Családi kötődéseiről, személyes ügyeiről legtöbbet édesanyjával, **Cserey Helénával** levelezett. A kéziratos hagyatékban 288 anyjának írt levél található, anyja tollából pedig 109 levél maradt fenn. Levélváltásaik szeretetteljes, bensőséges kapcsolatot tükröznek. Gyermekkorai levelei alapján a szófogadó és tisztelettudó kisfiú alakja áll előttünk, aki nemcsak a korabeli – a levélírás hangnemét jelentősen befolyásoló – retorikai elvárások alapján fejezi ki szeretetét édesanyja iránt. Ifjúkorában a Széchenyivel való nyugat-európai és angliai útjáról, a pozsonyi országgyűlésről tájékoztatja édesanyját rendszeresen, személyes ügyeiről is beszámolva (ruházata, ételmezése, szállása, napi események, ismeretségek.) Levelei képet adnak gondolkodásának formálódásáról is. Előtűnnek személyiségének olyan jegyei, mint a másokon való segíteni akarás kötelességének érzése, a magyarságához való feltétlen ragaszkodás.

Családi életének fontos dokumentumai azok a levelek is, melyek feleségéhez fűződő kapcsolatát tárják fel. Wesselényi már betegen, 49 évesen vette feleségül **Lux Annát**, a 18 éves ápolónőt, akit a gräfenbergi hosszas gyógykezelés során ismert meg és vitt magával haza Zsibóra. Első gyermekük születése előtt egy hónappal, váratlanul vette feleségül. Kapcsolatukról nem is elsősorban a fennmaradt 8 eredeti levélből kapunk képet, hanem Wesselényinek a lányaival való levelezéséből. A levelekben feleségét “Ninám”-ként emlegeti, írásai gyengéd, szeretetteljes kapcsolatot rögzítettek. A dokumentumokból kiderül, hogy sikerült leányaival is súrlódás nélkül, könnyedén elfogadtatni döntését, a mostohaanya és a leányok között jó kapcsolatot kialakítani. A levélmásolati könyvek között fennmaradt Lux Anna naplója is, rövid feljegyzései elsősorban a férj gondos ápolásáról szólnak. Kapcsolatuk más vonatkozásait jelzi, hogy Wesselényi szellemi téren is jó társra talált feleségében, leveleiből kiderül, hogy kiválóan társalogtak, franciául tanultak, felolvasásokat tartottak, melynek részletei szerepelnek a levelekben. A levelek bizonyítják, hogy a feleség nem volt alárendelt szerepben,

szellemi tekintetben egyenrangúként éltek, így az eddigi kutatások megállapításai (melyek szerint csak ápolóként és szobalányként volt rá szükség) felülvizsgálatra várnak.

Rokoni kapcsolatai közül leginkább az Erdőszádán élő **Degenfeld Miksáné Teleki Annával**, unokatestvérével folytatott levelezést kifejezetten családi ügyekről. Egymást “édes ötsém”-nek és “néném”-nek szólítják, leveleik témái (gyermekek, betegségek) közeli kapcsolatot mutatnak. A Teleki Anna által írott névnapj és újévi köszöntők a korabeli írásgyakorlatok különösen fontos forrásait jelenthetik a későbbi kutatás számára.

2. Leánynevelés

Wesselényi Miklós levelezése a korabeli gyermeknevelés, különösen a leánynevelés társadalomtörténeti hátterét tekintve is rendkívül fontos forráscsoportot jelent. Kutatásom során ezt a témakört elsősorban a törvényesített leánygyermekével, **Wersényi Rózával és Wersényi Katalinnal**, valamint a nevelőnőjükkel, **Tänzer Lillával** folytatott levelezése alapján vizsgáltam.

Wesselényi Miklósnak három gyermeke házasságban, hét gyermeke pedig házasságon kívül született. A levelezésből csak a házasságon kívül született gyermekeinek sorsa és velük való kapcsolata követhető nyomon. A házasságában, Lux Annától született gyermekei még nagyon kicsik voltak az apa halála idején (a legnagyobb, Miklós is csak ötéves). A levelezésben és naplókban hol Wersényi, hol Wersényi formában írták a neveket. Ezeket Wesselényi a saját nevéből rövidítette, és 1836-ban “újévi ajándékul” adta négy törvénytelen gyermekének (kettő gyermek akkorra meghalt). Az 1830-as évek közepétől – mivel ellene hűtlenségi per folyt és egy időre elhagyta Erdélyt – intézőjére és bizalmasára, Kelemen Benjaminra bízta gyermekei nevelését, így ő számolt be leveleiben munkaadójának a gyermekek állapotáról.

A kutatás szempontjából két leánygyermekével való levelezése a legfontosabb. A levelekből nemcsak a féltő és gondoskodó apa személyisége tárul fel előttünk, hanem a Wesselényi számára ideális nőkép, amilyenné igyekezett leányait neveltetni, továbbá Tänzer Lilla leánynevelő intézetének működése is. A lányokat 1836-ban, 12 és 9 éves korukban helyezte el a pesti intézetben egyik barátjának felesége, Bártfay Lászlóné révén. Mindkét lány – Wersényi Róza és Katalin – zsidói jobbagylányokkal való kapcsolatából született.

Wersényi Rozália, Róza volt az első gyermeke, aki Molnár Borbála lányaként született Zsibón 1824-ben. Ott is nevelkedett 1836-ig, amikor Tänzer Lilla intézetébe került Pestre. Ettől kezdve követhető nyomon apjával való kapcsolatának alakulása az egymáshoz írt 137 levél alapján. A sokat gyengélkedő,

gyakran rosszkedvű leányról szóló levelek mindegyike a féltő apai gondoskodásról, mély odafigyelésről tanúskodik. Apja előrelátóan megalapozta lányának jövőjét is. A baráti köréhez tartozó gróf Károlyi György erdőmesterének unokaöccsét, Reinagel Richardot nézte ki jövendőbelijének, mivel annak társadalmi rangja Rózához hasonlóan számított (a fiatalember szintén házasságon kívül született, apja gróf volt, aki támogatta fiát). Az ifjú katonát Wesselényi elküldte a Tänzer-intézetbe, hogy megismerkedjen a lányaival. Terve sikerült, Róza beleszeretett Richardba. A fiatalok kapcsolatának alakulásáról, a nehézségekről éveken át Tänzer Lilla is beszámolt az apának, segítette is a házassághoz vezető nehézkes utat. Wersényi Róza és Richard Rainagel császári és királyi alhadnagy 1847-ben kötött házasságot Pesten. A férj később magyarosította nevét, és a magyar szabadságharc őrnagya lett. Wesselényi kapcsolatai révén mindvégig segítette sorsuk alakulását (az őrnagy Pestre helyezését, a házassági kaució kifizetését, az új háztartás berendezését, lánya életének megkönnyítését.)

Wesselényi Miklós Wersényi Rózához írott levelei az apaszerep megformálásának szempontjából is figyelmet érdemelnek, ugyanis kiderül belőlük, hogy rendkívül mélyen foglalkozott leányának lelki problémáival és megfontoltan, szinte pszichológusi attitűddel adott neki tanácsokat, miközben vigasztalta és óvta a önmarcangolástól. Az ilyen típusú apai figyelem egyáltalán nem tekinthető tipikusnak a reformkorban, hiszen a korabeli normák szerint az apák feladata a család megfelelő társadalmi reprezentációjának biztosítására és az ehhez szükséges anyagi javak előteremtésére korlátozódott, a gyermeknevelés a nők küldetése volt. Wesselényi leányainak írt levelei tehát a még csak éppen formálódni kezdő, a gyermekek érzelmi igényeinek is komoly figyelmet szentelő modern apaszerep egyik első példájának is tekinthetőek.

Wersényi Katalin 1827-ben szintén Zsibón született, édesanyja Szántó Zsuzsanna jobbányaleány. Rózához hasonlóan ő is 1836-ban, kilenc éves korában került Tänzer Lillához. Apjával való levelezéséből 54 eredeti levél maradt fenn, de említése sokszor előfordul a naplókban is. Az írásokból erőteljes, talpraesett leány alakja bontakozik ki, aki testvérének is támasza. Apja sokszor dicsérte, “magyar erőt” látott benne. Míg Rózát gyenge egészsége miatt félteni kellett, Katalinnak el tudta mondani más atyai gondjait, aggodalmait is. Wersényi Róza férjhezmenetele idején Katalin is elhagyta a Tänzer-intézetet, és édesapjával élt előbb Zsibón, majd Pesten és Gräfenbergben. Nagy segítséget jelentett számára betegségében, halálos ágyánál is gondozta.

A levelek által nyomon követhető, melyek azok az értékek, amelyeket az apa fontosnak tartott leányai nevelésében. Ezek közé tartozott a sokoldalú műveltség (német és francia nyelv ismerete, zongorázás,

rajzolás, írás- és olvasáskészség), a megfelelő társasági élet (kapcsolatok kiépítése, bállok, színház), a jó erkölcs (tisztelet, illem elsajátítása). Értéknek tekinthette a gyakorlatiasságot és talpraesettséget. Ez tűnik ki fiai neveltetésében is. Leányai esetében önálló életre képes, magabiztos egyéniség formálása lehetett a célja. Ezt távolról is többféle módon igyekezett elősegíteni. Feladatokat bízott rájuk (adjanak át levelet Kossuth Lajosnak, vásároljanak számára könyveket, tesvérüknek flótát, hegedűt, érdeklődjenek ruhája elkészültéről a szabónál, stb.), hogy önbizalmukat erősítse. A lányok által számára készített ajándékokért kifejezi háláját, olykor humorosan, például leírja, hogy a lábzsákba, amelyet neki varrtak “fél lábam sem fér bele, írástartó tárczának jól lesz”. Buzdítja őket, amikor a híres olasz szoprán, Eugenia Tadolini énekel Pesten, feltétlenül menjenek el. Kéri, hogy vegyenek részt bálokban, de számoljanak be mindenről neki. Féltően készíti fel őket betegségének elviselésére, melyről gyakran, de nem hosszasan ír: “Hogylétem felől engedj hallgatnom e búsan rezgő húrt nem akarom kebledben hangoztatni, most midőn abba öröm tanyázik.” Arra is felkészítette őket, hogy fogadják el tisztelettel anyjuknak a tőlük alig idősebb Lux Annát. Több alkalommal küldött számukra értékes ajándékokat: fülbevalót, órát. A lányoknak külön-külön is írt levelet, de sokszor előfordult, hogy közös levelet kaptak. A leveleknek mintegy a negyedrésze német nyelvű, hogy a lányokat ezáltal is a gyakorlásra szoktassa. Írásai mindig azzal záródnak, hogy adják át tiszteletét, üdvözetét Tänzer Lillának.

Tänzer Lilla intézete a reformkor egyik legjelentősebb, mégis alig kutatott leánynevelő intézményének tekinthető. Mivel korábban feltártam és sajtó alá rendeztem Szendrey Júlia innen írott (1840–1844 között keletkezett) leveleit, kolozsvári kutatásom során fontosnak tartottam az intézet működésére és a többi növendékre vonatkozó információk összegyűjtését. Erre nemcsak a Wesselényi Miklós és Tänzer Lilla közötti rendszeres levelezés adott lehetőséget, hanem a báró gyámleányaival, Wersényi Rózával és Katalinnal, valamint a leányok pesti tartózkodásának körülményeit felügyelő közvetítőkkal, többek között Bártfay Lászlóné Mauks Jozefinnal és Kelemen Benjaminnal (Wesselényi intézője és bizalmasa) történő levélváltások is.

A leánynevelő működésére vonatkozó információk mozaikszerűen állnak össze a levelek sokszor apró megjegyzéseiből. Az intézet családisan, nem merev szabályok szerint működött. A növendékek szinte együtt éltek Tänzer Lilla családjával, szüleivel és testvéreivel is. Egyszerre mintegy tíz leányt fogadtak. A leányok szülei rendszeres díjat fizettek az elhelyezésért, de az intézet pártfogók támogatására is számíthatott. Amikor 1838 márciusában a Duna elöntötte Pest utcáit – és éppen Wesselényi volt az, aki kimentette Tänzeréket és a lányait – a Károlyiak adtak számukra menedéket a Károlyi-palotában, mielőtt Főtra helyezték át működésüket.

Az intézetnek saját oktatói is voltak, de a szülők is felfogadhattak “különtanárt”. A nyelvek közül a német és a francia volt általános (több szinten: például elkülönült a “mester” és a “francianő” szint). Tanultak rajzot, szépírást, táncot, kézimunkáztak. Zenei oktatást is kaptak, többnyire zongoráztak. A szülő – legalábbis Wesselényi – gyermeke haladásától függően finanszírozta újabb tananyagok felvételét. Lányai maguk is választhattak csak őket tanító oktatót. Nagy gondot fordítottak a művelődésre, színházba és irodalmi szalonba jártak. Bártfayék rendezvényeiken vendégül látták nemcsak a Tänzer családot, hanem az intézetben tanuló lányokat is. A növendékek és Tänzer Lilla között szinte barátnői kapcsolat alakult ki. A nevelőnő mindenre kiterjedően figyelt a lányokra, egyengette életük minden területét.

Wesselényinek a leánynevelőt irányító Tänzer Lillával bizalmas baráti kapcsolata alakult ki. Nyolcvannyolc eredeti levelük maradt fenn. A legtöbbet Wersényi Róza kiházásítása idején leveleztek, Tänzer Lilla terelgette a fiatalok egymásra találását és a házasság létrejöttét. Wesselényi gyakran megbízta Tänzer Lillát vásárlásokkal is a nála tanuló két leány számára, de előfordult, hogy a Zsibón élő kisebb gyermekek számára is ő szerzett hangszereket, könyveket. Wersényi Róza férjhezmenetele után még az új otthonuk berendezését is segítette.

Wesselényi Tänzer Lillával való közeli ismeretsége és a leányai neveltetésével kapcsolatos tapasztalatok hozzájárultak ahhoz, hogy szeretett volna egy magyar oktatási nyelvű, nevelőnőket képző intézetet létrehozni, ez a terv azonban megghiúsult (részben a Brunszvik Terézzel való nézeteltérései miatt). Célul tűzte ki azt is, hogy birtoka minden településén kisdudóvót létesít, mely részben meg is valósult.

3. Szerelem

Wesselényi szerelmi élete kapcsán nagyon egysíkúan, “nőfalóként” szerepel a köztudatban (gyakran még a szakmai köztudatban is). A magánéletének titkait kutatók szexuális túlfűtöttségéről írnak, elsősorban a naplóiban fellelhető adatok alapján. A levelezés vizsgálata azonban jelentősen árnyalja ezt a képet. Míg a naplók többnyire név nélkül jelzik, kikkel létesített kapcsolatot, a levelezésben név szerint jelennek meg a büvkörébe került nők.

Első szerelmével, **Bethlen Ninával**, csakúgy, mint **Nimptsch Leocadia** porosz arisztokrata bárónővel váltott levelei gyengéd, mély érzelmekre képes embernek láttatják. Érzékeny, a rokonai szálakon túlmutató kapcsolat fűzte másodunokatestvéréhez, **Wesselényi Polixénához**. Személye a naplókban is sokszor szerepel, főként 1822-1824 között, leveleik többsége azonban az 1830-as, 1840-es évekből maradt fenn. Wesselényi Polixénát évtizedeken át tartó rajongás és a vágyott szerelem érzése fűzte

másodunokatestvéréhez, annak ellenére, hogy először Wesselényi ifjúkori barátjához, Bánffy Lászlóhoz ment férjhez, majd 1836-ban John Pagethez. Többször is megvallotta érzéseit Wesselényi Miklósnak, aki a barátság irányába próbálta terelni kapcsolatukat. Mintegy két évtizeddel később, 1843-ban a báró különösen gyengéd, bensőséges levélben vallotta meg, hogy érzéseinek régen “elzárva kellett maradnia”, és ezt a zárat “az idő és az események fanyar leczkéi már oldhatják”. A levél fájdalmasan emlékeztet az idő múlására: “most, életem delén túllépve komor körülmények rögtön alkonyt készülnek létemre borítani...”

A kutatás egyik fontos eredménye, hogy feltárja kettejük levelezését, amely mindezidáig jelentős részben publikálatlan. A másodunokatestvérek íásaiban fellelhető, a korabeli családi életre és társadalomra vonatkozó finom megfigyelések, valamint a saját sorsukra vonatkozó önreflexiók – melyekből egy életen át tartó beteljesületlen szerelem képe bontakozik ki – rendkívüli forrásanyagot jelentenek a családtörténet, az érzelmetörténet és a mikrotörténet metszéspontjában elhelyezkedő kutatások számára is. Kölcsönös szimpátiájuk egyik tartópillérét jelenthette, hogy mindketten világot járt, művelt, olvasott emberek voltak. Leveleik azt is tanúsítják, hogy egymás műveit is alaposan ismerték. Wesselényi Polixénát az első magyar női útirajzíróként (az *Olaszhoni és schweizi utazás* című könyv szerzőjeként) számontartja a történetírás, de egyéb kéziratai jelentős részben kiadatlanok. A másodunokatestvérével folytatott levelezése rendkívül fontos forrás az említett itáliai és svájci utazására vonatkozóan is, amelynek több állomásáról (Rómából, Firenzéből és Genfből) is hosszú leveleket írt. Míg az 1842-ben köreadott útirajzában a nagyközönség számára megformált önképpel (a nagyvilágban magabiztosan mozgó szellemdús társasági hölgy imázsával) találkozunk, addig a privát levelekben sokkal nagyobb teret kap a szerző érzékenysége és sérülékenysége, hiszen ezekben nyíltan utal magánéleti válságára, magányára és az utazás közben tapasztalt egyéb nehézségeire is. A levelezés feltárása így a női utazás korabeli társadalomtörténetére (és konkrétan az *Olaszhoni és schweizi utazás* keletkezéstörténetére) vonatkozóan is fontos.

A Wesselényi Polixénával megélt finom vonzódáshoz képest egészen más típusú kapcsolatot jelentett a báró életében a zsibói birtokán élő két jobbáglányhoz, **Todhtál Emiliához** és testvéréhez fűződő viszonya, akikhez nem szerelem, hanem testi kapcsolat és egyfajta földesúri gondoskodás fűzte. A velük való 13 levélváltás azért figyelemre méltó, mert a szexuális kapcsolatai közül teljes névvel csak ők fordulnak elő a levelekben. A levelek tartalma a lányok anyagi támogatásáról szól, a báró pénzzel segítette adósságaik rendezését. A támogató vonás összefügg Wesselényi szociális érzékével, a másokon való segíteni akarás igényével, mely gyermekkorától jellemezte egyéniségét. A levelekből érzékelhető a korra jellemző patriarchális viszony, mely a földesúr és a jobbágy kapcsolatát jellemezte.

A lányok támogatását Wesselényi nem kötötte közvetlenül a “szolgáltatásukhoz”, hanem rendszeresen segítette őket pénzzel, ajándékokkal. A Wesselényi magánéletének titkaival foglalkozó kutatások (Priszlinger Zoltán, Merényi-Metzger Gábor) a báró érzelmentes, rutinszerű szexuális kapcsolatairól írnak a naplók alapján. A levelezés azonban arra mutat rá, hogy míg a városi (pozsonyi, pesti) kéjhölgyekkel való kapcsolata személytelennek tűnik, a jobbáglányokkal való viszonya nem érzelmentes, és a korban szinte természetesnek tűnő patriarchális viszony részeként tekinthető.

4. Művelődés, társasági élet

Wesselényi Miklós leveleinek tárgyai között jelentős részt képviselnek azok, melyeknek témája a művelődés és a társasági élet fogalmkörébe tartozik. A kultúra, a művelődés igénye és formája leggyakrabban a baráti köréhez tartozó nőkkel való levelezésében fordul elő. Levelezési gyakorlatában egyedi vonásnak számít, hogy annak ellenére, hogy férfi barátaival is levelezett, külön levelezőkapcsolatban állt a legjobb barátok feleségeivel, sőt sok esetben több levelet váltott velük, mint a férjjel. A levelekben a feleségek többnyire férjzett nevük előtagjával szerepelnek, máskor leánykori nevükön. A kapcsolati háló ezen részén belül kiemelendő **Bártfay Lászlóné Mauks Josephine**. A kéziratos hagyatékban 49 hozzá írott levél maradt fenn Wesselényi tollából (vagyis több, mint amennyit a férjének írt), Bártfaynéétól pedig 11 olyan levél található az iratok között, amelyet a bárónak címzett. A levelek témái elsősorban a korabeli kulturális eseményeket (például híres művészek pesti fellépéseit), valamint a Károlyi-palotában működő irodalmi szalon eseményeit érintik, ahogyan azt is, hogy miként vezették be a Wersényi-lányokat a társasági életbe. Bártfayéknak rendkívül fontos szerepük volt Wesselényi életében, összekötő kapcsot jelentettek számára a pesti közélet jeles alakjaival.

Barátainak feleségei közül **Jósika Miklósné Podmaniczky Júlia, Károlyi Györgyné Zichy Karolina és Fischer Ferdinándné** voltak azok, akikhez a kultúra iránti igénye miatt kötődött, és akik művelt társaságot jelentettek számára Zsibón. A levelekben sokszor kértek egymástól kölcsön könyvet, tájékoztatták egymást új cikkek megjelenéséről és a színházi élet eseményeiről. Az olvasó képet kaphat a hetekig tartó zsibói vendégeskedésekről, valamint arról, hogy a beteg Wesselényi felvidítására színdarabot szerveztek, felolvasásokat tartottak, énekeltek.

5. Politika, közélet

Köztudomású, hogy Wesselényi Miklós baráti, levelező kapcsolatban állt az ország legismertebb politikusaival. A politika témakörében azonban csak nagyon kevés nővel levelezett. Az egyikük **id. Teleki Lászlóné Mészáros Johanna** volt, aki a nádor feleségének első udvarhölgyeként szoros kapcsolatban állt Mária Dorottyával, így rajta keresztül igyekezett rávenni József főherceget Wesselényi támogatására a perének idején.

A kapcsolati háló fontos láncszemének számított **Wesselényi József özvegye, Kendeffy Ráchel** is. Levelezésük igen élénk volt Wesselényi pere és pesti tartózkodása alatt. Rendszeresen tájékoztatta Wesselényit az erdélyi politikai fejleményekről, továbbította peres iratait. Aggodalommal teli levelei őszinte jó viszonyról tanúskodnak, és egy igazi “nagyasszony” imázsa rajzolódik ki bennük, miközben képet adnak a levélíró határozott személyiségéről, erős magyar identitásáról is.

III. A kutatás eredményei

Miközben az elmúlt évtizedekben a nőtörténeti kutatások előretörése alapvetően fontos változásokat hozott a társadalomtörténet-írás szemléletmódjában és módszertanában, Wesselényi Miklós hagyatékának kutatásában nem jelent meg hangsúlyosan ennek a hatása. A báró nőkhöz való viszonyulását meglehetősen egyoldalúan, szinte kizárólag szexuális kapcsolatainak magas számát kiemelve mutatták be az eddigi kutatások. Az ösztöndíjas időszak alatt vizsgált forráscsoportok elemzése azonban hozzájárulhat Wesselényi összetett nőképének felvázolásához, az eddigiekben róla alkotott sablonos látásmód árnyalásához. Eközben az is megérthető, hogy személyes kapcsolatrendszerének női tagjai hogyan segítették törekvései megvalósításában, és ő maga hogyan kezelte kapcsolatait. Wesselényi rendszeres és bőséges levelezése a korabeli levélírói gyakorlatok kontextusában, az íráshasználatot és az érzelmek kifejezésének retorikáját szabályozó korabeli normákhoz viszonyítva is rendkívül tanulságos. A Wersényi néven törvényesített leányaival váltott levelei ezen belül is a szülő-gyermek kapcsolatokra jellemző korabeli írásgyakorlatok vizsgálatához jelentenek hasznos támpontot, a női levelezőpartnerek írásai pedig a 19. századi női ego-dokumentumok kutatásához.

A Wesselényi-levelezés nőtörténeti vizsgálatán belül különösen fontosnak tartottam a Tánzer Lilla leánynevelő intézetére vonatkozó információkat. Erre nézvést az intézetben tanuló Wersényi Róza és

Katalin levelei legalább olyan fontosak voltak, mint magának a nevelőnőnek a báróhoz írt levelei. A kutatás egyik jelentős eredményének tartom, hogy a Wersényi-lányokhoz címzett levelek alapján sikerült meghatározni, hol működött Pesten az 1840-es években Tänzer Lilla leánynevelő intézete, amelynek pontos lokációját eddig nem lehetett tudni. A korábban ismert források alapján annyi volt sejtető Fónagy Zoltán kutatásából, hogy 1838-ig (az árvízig) az Üllői út közelében működhetett. Wesselényi az 1840-es években írott leveleinek címzésén azonban már a Veréb utca (azon belül is a Fessel-féle ház első emelete) szerepel. Egy 1843-as levélben pedig kifejezetten arra kérte Kossuth Lajost, hogy erre a címre küldje el itt tanuló leányainak a Pesti Hírlapot. A lokációra vonatkozó információ nemcsak a Wersényi-lányok miatt fontos, hanem a többi itt tanuló növendék szempontjából is. Mindaddig nem lehetett tudni, hogy a korabeli Pest mely részén tanult kislányként Szendrey Júlia, így az ő életére vonatkozó kutatásaim keretei között is rendkívül jól hasznosítható lesz ez az eredmény. Ugyanez érvényes a Wesselényi-, Wersényi- és Tänzer-levelekben szereplő egyéb utalásokra is, amelyek lehetőséget adnak többek között annak megértésére, hogy Szendrey Júlia neveltetésében mely vonatkozások tekinthetőek tipikus és melyek atipikus elemnek. Így az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában megvédett disszertációm könyvváltozatának elkészítése (monográfiává való formálása) során is fontosak lesznek azok az összefüggések, amelyekre kolozsvári kutatásom során derült fény.

A Tänzer-intézetet középpontba állító, valamint a levelezésben kirajzolódó nőképet és a kapcsolati háló női tagjait (kiemelten Wesselényi Polixénát) elemző két szaktanulmányom várhatóan a *Korall* című társadalomtörténeti folyóiratban, valamint a *Journal of Family History* című nemzetközi (családtörténeti) szaklapban fog megjelenni. Szeretnék ezúton is köszönetet mondani a Tempus Közalapítványnak a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj által nyújtott támogatásért, amely lehetővé tette számomra a Wesselényi-hagyatékban található, jelentős részben mindmáig kiadatlan forrás csoportok kutatását.

Budapest, 2023. január 25.

Gyimesi Emese